

אֶתְדָם

● ידיעון האקדמיה ללשון העברית | אדר תשע"ג

החלטה היסטורית: הקמת "קריית הלשון העברית" בירושלים

בישיבה לכינון האקדמיה ללשון העברית, ואמר כי כבוד הוא לממשלת ישראל שפינתה מזמנה לעסוק במעמדה של העברית ובהקמת בית לעברית.

שרת התרבות והספורט **לימור לבנת** בירכה על ההחלטה ואמרה כי ממשלה זו ייחדה תשומת לב ומשאבים רבים לנושא מעמדה של הלשון העברית.

ראש הממשלה **בנימין נתניהו** אמר בישיבת הממשלה: "אנחנו קנאים לשפה העברית ולמורשת ישראל. בעידן האינטרנט וההתבדרות העולמית התרבותית מחויבות זו שלנו נחוצה יותר מאי פעם".

החלטתה של ממשלת ישראל על הקמת "קריית הלשון העברית" היא החלטה היסטורית שמימושה הוא אתגר גם מצד הסיפור המיוחד של העברית בכל תולדותיה ובייחוד במאה ועשרים השנים האחרונות וגם מצד העברית החיה והתוססת היום ובעתיד במדינת ישראל.

ממשלת ישראל בישיבתה ביום ד' בכסלו תשע"ג, 18 בנובמבר 2012, החליטה על הקמת "משכן ללשון העברית" בירושלים ועל הקמת ועדת היגוי בראשות נשיא האקדמיה ללשון העברית או נציגו, שתקדם את הקמתו. הממשלה הודיעה גם כי פעולות התכנון הראשוניות ימומנו מכספי הממשלה, ההסתדרות הציונית ועיריית ירושלים.

הקמת קריה ללשון העברית תיתן ביטוי לעברית במלוא עושרה – במחקר, בעשייה היום, בתרבות ובמורשת. בקריית העברית יוקם בית האקדמיה החדש ויהיו בו מוזאון פעיל לתולדות העברית ומרכז למידה.

נשיא האקדמיה פרופ' **משה בר-אשר** הודה לראש הממשלה ולשרים על החלטתם החשובה ואמר כי בצעד זה ישראל מצטרפת למדינות תרבות אחרות שהעמידו את לשונן הלאומית במרכז הווייתן. הוא הזכיר בהתרגשות את **דוד בן-גוריון** שבימי מלחמת השחרור השתתף

כינוס לציון מאה שנים

למכללת דוד ילין

ביום כ"ה בכסלו תשע"ג (9 בדצמבר 2012) חברו המכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין והאקדמיה ללשון העברית לכינוס בכותרת "העברית לאן? מ'חפץ אני' ל'בא לי' ומ'נשקיני-נא' ל'תביאי (לי) נשיקה".

לאחר ברכות והשמעת נאום מוקלט של דוד ילין – מראשוני ועד הלשון העברית בשנת תר"ן ומנשיאי הוועד – הרצה נשיא האקדמיה פרופ' **משה בר-אשר** על שיקולים בגיבוש התקן בלשון.

אחריו הרצתה חברת האקדמיה פרופ' **אורה שורצולד** על "ישן, חדש ומתחדש בעברית בת זמננו". פרופ' שורצולד הראתה כיצד תכונות רבות של העברית הקלסית, בעיקר בתחום ההגה והצורות, מתקיימות גם בעברית החדשה. חתם את המושב ד"ר **גבריאל בירנבאום** מן המילון ההיסטורי של האקדמיה. בהרצאתו הוא הדגים שאילת משמעות לסוגיה ועמד על משקלה של שאילת המשמעות באוצר המילים בעברית בת ימינו.

בהמשך הערב הנחתה **רות אלמגור-רמון**, יועצת הלשון ברשות השידור מטעם האקדמיה, רב-שיח על מגמות בהתפתחות העברית החדשה. **שרגא אסיף** הדליק נרות חנוכה וברך עליהם, וד"ר **קרן דובנוב** שרה משירי החג ביידיש ובספרדית יהודית ופיוט תימני לשמחות. ליוותה את שירתה המלחינה **נעמה תמיר**.

עוד בגיליון

- "רְאִשׁוֹת עֵרִים וְהַמְשָׁנָה לְנִשְׂיָא" מאת רובית גדיש
- "החוקרים והמחקר" מאת משה בר-אשר
- למד לשונך: מונחי דגי הַגְּרָם
- "העשירה נא במילים – אבל בסגנונה אל תשלחו יד" מאת יוסף שלמון וקרן דובנוב

הבו לנו יין - בעברית

התכנסות חגיגית לרגל צאתו של מילון מונחי היין התקיימה ביום ה' בטבת תשע"ג (18 בדצמבר 2012) במכון הצרפתי בתל-אביב, במעמד שגריר צרפת בישראל **כריסטוף בנו**, נשיא האקדמיה ללשון העברית פרופ' **משה בר-אשר** וי"ר המועצה לגפן היין בישראל **צבי אלון**.

פרופ' משה בר-אשר והשגריר כריסטוף בנו צילום: דורון רובינשטיין

מילון היין הוא מילון קטן תלת-לשוני עברי-אנגלי-צרפתי – וכוללים בו כ-220 מונחים במגוון תחומי היין: גידול כרמים, יינות, טעימה, תהליכי ייצור ועוד. יש בו מונחים עבריים מוכרים וידועים לצד מילים וצירופים חדשים, פרי עמלם של חברי הוועדה למונחי היין של האקדמיה ללשון העברית. מן החידושים במילון: גְּדוּרָה (קלו), אוֹצֵר יֵין (sommelier), בְּשֻׁמֵת (ארומה), מְשֻׁפָּה (דקנטר), מְמַזְג (קוקטייל) וְאֶקְדָם (אפריטיף).

מילון היין, 40 עמ' + מפתחות, 12/7.5 ס"מ, מחיר קטלוגי 28 ש"ח

ראשות ערים והקִשָּׁנָה לנשיא על צורות נקבה של תפקידים שממלאות נשים

רונית גדיש

(ב) ראש: מספרים שכשנבחרה גולדה מאיר לראש ממשלת ישראל פנו אל האקדמיה בשאלה אם התואר 'ראש ממשלה' יפה גם לאישה. לא ידוע לנו על תיעוד של פנייה זו, ומכל מקום גולדה מאיר הייתה ראש ממשלה ולא ראשת ממשלה. סביר שהצורה 'ראש' לנקבה לא צרמה במיוחד שהרי המילה 'ראש' משמשת בצירוף זה שימוש מושאל הלוקח מאיברי הגוף. נוסף על כך, ראש ממשלה בזמן נתון יש רק אחד או אחת. ואולם לא כך הוא בתפקידים אחרים: ראשי ערים, ראשי ארגונים וכדומה יכולים להיות כמה, ולעתים נחוצה הבחנה בין נשים לגברים הממלאים תפקידים אלו. ואכן כך מצאנו במרשתת: "בכל מדינת ישראל יש רק שתי ראשות ערים". אילו רצו לומר זאת ללא שימוש בצורת הנקבה היה הניסוח מסורבל למדי, כגון 'בכל מדינת ישראל יש רק שתי נשים בתפקיד ראש עיר'. נעיר כי במקרא המילה 'ראש' כשהיא לעצמה מציינת תפקיד: "וַיִּקְרָא יְהוֹשֻׁעַ לְכָל יִשְׂרָאֵל לְזִכְרוֹן וּלְרָאשֵׁי וּלְשֹׁפְטָיו וּלְשֹׁטְרָיו" (יהושע כג, ב); "וַיִּשְׁמְרוּ הָעָם אוֹתוֹ עֲלֵיהֶם לְרָאשׁ וּלְקִצִּין" (שופטים יא, יא). אין זה מן הנמנע שאילו היה מדובר באישה היה כתוב "וישימו העם אותה עליהם לראשה ולקצינה". ואין הדברים דורשים כוח המצאה מיוחד, שהרי יש במקרא 'ראשה' כשם תואר: "האבן הראשה" (זכריה ד, ז). אבן עזרא, בתחילת ספרו "שפה ברורה", דן בשאלה אם יש לשון שהיא טבעית לאדם, והוא כותב: "והנה אברר תחלה איזו הלשון ראשה לכל הלשונות". רבים מסתייגים מ'ראשה' בנימוק שמדובר בשימוש מושאל, ואולם במקרה אחר של שאילה לא נמנענו מיצירת צורת נקבה: כוכב קולנוע (תרגום בבואה ל star) ובנקבה: כוכבת קולנוע. איש אינו כופה על הדוברים לומר 'ראשת העיר', 'ראשת המכון' וכדומה, אך מי שנוקט לשון זו הולך בדרכה של העברית.

(ג) מְשֻׁנָּה: שאלת צורת הנקבה של משנה נדונה לפי בקשתה של השופטת מרים נאור לקראת מינויה למשנה לנשיא בית המשפט העליון. המילה מְשֻׁנָּה מציינת תפקיד כבר במקרא: "כִּי מְדַבְּרֵי הַיְהוּדִי מְשֻׁנָּה לְמַלְךְ אֲחֻשְׁטֹרֶשׁ" (אסתר י, ג), "מְרַבֶּת הַמְשֻׁנָּה" (בראשית מא, מג). לא זו בלבד, אלא שהמילה באה במקרא גם במעמד מובהק של שם תואר: "אֲצִיחֵיהֶם הַמְשֻׁנִּים" (דברי הימים א טו, יח), ובמגילת המקדש "הכוהן המשנה", ודינו של שם התואר שנטייתו כוללת צורת נקבה ביחיד וברבים. יד המקרה היא שלא נזדמנה צורת נקבה. מה שגורם להיסוס הוא שצורת הנקבה מְשֻׁנָּה "תפוסה" למשמעות אחרת. אך אין זה השם היחיד שבו יש "התנגשות" בין צורת הנקבה למילה אחרת: טייסת היא נקבת הטייס וגם קבוצת מטוסים, כבאית היא נקבת הכבאי וגם רכב הכיבוי ועוד. השופטת נאור החליטה לנקוט את צורת הנקבה מְשֻׁנָּה בברכתו של נשיא האקדמיה, ובעקבותיה נהוגות משנות אחרות. נוכל אפוא לומר בקלות: 'כך קובעות שתי המשנות ליועץ המשפטי לממשלה, עורכות הדין זו וזו' (ולא 'כך קובעות המשנים...').

לעתים נשים מרגישות שעצם נקיטת לשון נקבה בשם התפקיד שהן ממלאות יש בה נימה של זלזול. תופעה זו בולטת בתארים עוזרת ומזכירה. וכך עוזרת לבעל תפקיד בכיר תעדיף לעתים להיקרא 'עוזר' כדי שלא יחשבו לעוזרת בית, ומזכירה בכירה תבחר להיות 'מזכיר' ובלבד שלא יחשבו לפקידה נמוכת דרג. אבל כאמור אין זה טבעה של לשוננו. על רקע זה החליטה האקדמיה ש"אפשר ליצור צורות נקבה לכל תואר, תפקיד ודרגה שנושאת אישה". ויודגש: החלטה זו לא נועדה להיענות לדרישה אידאולוגית כלשהי. האקדמיה מחויבת לכוון את התפתחותה של הלשון לפי טבעה. וכפי שראינו צורות נקבה הן טבעה של לשוננו.

המקורות העבריים העתיקים מספרים לנו מעט מאוד על נשים בכלל ועל נשים בעלות תפקידים בפרט. אך במקרים היחידים שבהם נשים מילאו תפקידים – תמיד יש לתוארי התפקיד צורת נקבה. כך למשל במקרא אנו מוצאים נְבִיאָה (דבורה), בְּעֵלָה (בעלת אוב) וּמְלָכָה (מלכת שבא), ובלשון חז"ל אפוטרופיא (אפוטרופוס בנקבה).

בדרך שבה נהגה העברית בעבר במקרים הספורים שבהם נשים נשאו תפקידים – אנו נוהגים כיום ברשימה ארוכה ומתארכת של תפקידים ומקצועות: נשיאה, שרה, חשבת, פקחית, חזאית, כלכלנית, מדענית, ספורטאית, מלצרית, סגנית, שגרירה ופרקליטה. גם תפקידים שמקורם בלעז זוכים לסימות נקבה, כגון וטרינרית, אופטיקאית וקנצלרית. הוא הדין בראשי תיבות: ח"כית, יו"רית ומנכ"לית. אין צריך לומר שצורות בינוני המשמשות לתפקידים ומקצועות נוטות בנקבה, כגון שופטת, רופאה, מנהלת, מאבטחת, מדריכה, מרצה, נספחת, מתעמלת.

במשקלי הבינוני ובמשקלי בעלי המקצוע המובהקים צורת הנקבה טבעית לחלוטין ובדרך כלל אוטומטית. כאלה הם משקל פְּעִיל (קצין-קצינה) ומשקל פְּעֻלָּה (רקדן-רקדנית), וכמוהם המילים בסיומת ין-ראי (קולנוען-קולנוענית, רעיונאי-רעיונאית). במשקל פְּעֻלָּה משמשות כמה סיומות נקבה (זְמַר-זְמַרְתָּ לעומת קִשְׁר-קִשְׁרִית, ולעתים שתי הסיומות: כְּנִיָּת-כְּנִיָּרִית). צורת נקבה נוצרת גם במשקלים אחרים אם המילה מתייחסת לבני אדם, כגון בשמות הסגוליים מְלָךְ-מְלָכָה, יֹדֵד-יֹדֵדָה, נַעַר-נַעֲרָה, ובשמות אחדים ממשקלי המ"ם: מְכַר-מְכָרָה, מְנוּחַ-מְנוּחָה, מְלַאךְ-מְלַאכֶת.

הצורך בצורות נקבה בשמות המתייחסים לנשים מובנה בעברית, שהרי הן הפעלים הן שמות התואר נוטים לפי מין, ונדרש אפוא התאם ביניהם ובין השם. ניסוחים כגון 'האלוף אמרה...', 'הדקן דורשת ש...', 'המנכ"ל החדשה', 'הוטרנר הראשית' צורמים את אוזנו. הצרימה קיימת – לעתים ביתר שאת – בצורות הרבים. ניסוח כגון 'שתי הסמנכ"לים מופקדות על קשרי החוץ והפנים של הארגון' הוא למעשה בלתי אפשרי.

למרות הנתונים החד-משמעיים האלה בכמה מקרים נוצרת מבוכה בקרב דוברי עברית אשר לצורת הנקבה, ובעקבותיה נמנעים מיצירתה ומן השימוש בה.

(א) אלופה ודרגות אחרות: כאשר עמדה אורנה ברביאי לעלות לדרגת אלוף, הגיעה אל האקדמיה פנייה מצה"ל: האם היא תהיה האלוף הראשון ממין נקבה או שמא האלופה הראשונה. המלצתנו הייתה להשתמש בצורת הנקבה 'אלופה' – בכל הקשר שבו שימוש זה טבעי ונוח, למשל: 'האלופה אורנה ברביאי', 'האלופה השתתפה בישיבת המטכ"ל'.

עם זאת נראה שטרם התגבש נוהג אחיד בשימוש בצורות הנקבה בדרגות הצבאיות והאחרות. מצד אחד אנו מוצאים צירופים כגון 'רב"ט יהודית חן', 'סמל דבורה אשל', ומצד שני יש צורות נקבה לדרגות רבות: טוראית, רב"טית, סמלת, תא"לית ואף תת-אלופה ורבת-סרן, וצורות אלו משמשות אפילו בצמידות לשם. לשתי דרגות נראה שעדיין לא נוצרה צורת נקבה – סגן וסרן, אך אין שום מניעה ליצור סְגָנָה וסְרָנָה (או סרנית). מעניינת גם ההתנהגות הלשונית בתארים האקדמיים. כשהדרגות צמודות לשם נאמר 'דוקטור יפה כהן' או 'פרופסור רות לוי', אך דוברים רבים יאמרו 'הדוקטורית החדשה' או 'הפרופסורית קיבלה פרס' וכדומה.

החוקרים והמחקר

משה בר-אשר

וכדי שהפעילות בתרבות ובאמנות תהיה במסלול של העילית ושל המיטב, ולא תנהא אחרי מופעי זיבורית קלוקלים. המדע והאמנות מחברים בין ישראל והטובות שבמתקנות שבאומות בלא טשטוש של קווי הייחוד של כל עם. כך מתפרשת לי המלצתו של גתה, שאמר "אין אמנות לאומית ואין מדע לאומי; שניהם שייכים, כמו כל טוב ונשגב, לכל העולם, ועשויים להיות מקודמים רק באמצעות יחסי גומלין חופשיים של אנשים החיים באותה תקופה". לדידי, לא בא גתה לבטל את הקיום הייחודי של כל עם ועם, אלא לעמוד על ההכרח לחבר בין האומות כדי לקדם את האדם באשר הוא שם.

אוסף עוד דבר במעמד מזכיר הממשלה, היושב כאן כשליח ראש הממשלה. יפה עשתה המדינה שליד האוניברסיטאות אפשרה את צמיחתן של מכללות ותקצבה אותן, כדי להרבות ידע וכדי לעבות את השכבה המשכילה בעם. אך קיומן של המכללות, אסור לו לבוא על חשבון טיפוח מוסדות המחקר, היינו האוניברסיטאות ומכוני המחקר שקמו כאן מאז ייסוד הטכניון והאוניברסיטה העברית בראשית המאה העשרים והוציאו את טבעו של המחקר בישראל מעבר לים ומעבר לאוקיינוס. הרבה עשתה הממשלה בשנים האחרונות כדי לתקן את מה שקולקל והוזנח, אך דין הוא שההשקעות תגדלנה. הנהייה אחרי החוגים המבטיחים משכורת גבוהה כמפעלי הטכנולוגיה העילית, מה שנקרא בקיצור היי-טק, אינה בידי המדינה. ברור שכל פרט רשאי לבחור במה שלבו חפץ. אבל יש גם חוגים אחרים באוניברסיטאות הדורשים עידוד גדול מצד מוסדות המדינה. אלה הם החוגים העוסקים בתרבות העם, בלשוננו, בספרותו ובתולדותיו, וחוגים חשובים במדעי הרוח ובמדעי הטבע מעוטי התלמידים. כל אלה צריכים תמריצים חומריים כדי למשוך אליהם תלמידים ראויים. ועוד זאת, יש לעשות הכול כדי להשיב לכאן את רוב החוקרים הצעירים שנגזרה עליהם ישיבה בנכר. אני יודע שכבר נעשו צעדים חשובים בתחום הזה, ביזמה ובמעש של האקדמיה הלאומית למדעים, אבל יש להתמיד בזה ולהגדיל את האמצעים למימוש התכנית הזאת.

כל אחד ממקבלי הפרס היום כמקבליו בעבר הגיע להישגיו בזכותם של שותפים רבים, הלא המה המוסדות שבהם הוא למד ובהם הוא ניהל ומנהל את מחקריו או את פעילותו התרבותית, שהם בית שני ממש לרבים מאתנו. בשבילי למשל מדובר באוניברסיטה העברית ובאקדמיה ללשון העברית. כמובן, שותפים בכירים הם בני המשפחות שלנו שהקדישו מזמנם ומכוחותיהם למעננו, היינו ההורים, בני הזוג והדור הצעיר. משוכנע אני שמה שאני חש כלפי אבי ואמי, מנוחתם כבוד, ומה שאני חש כלפי רעייתי וילדיי ונכדיי ייבדלו לחיים ארוכים, חשים גם חבריי ועמיתיי מקבלי הפרס כלפי בני משפחותיהם. למוסדות שבהם גדלנו וחקרנו ובהם אנו ממשיכים לפעול, ולבני המשפחות שלנו, שלוחה תודתנו העמוקה. לכולם נאוהה תהילה.

אני מתכבד לומר דברים בשם עמיתיי וחבריי כלות הפרס והחתנים, וביניהם מובילי המחקר בתחומם ואשת תרבות רבת הישגים. מובן שכל שאני אומר הוא על אחריותי המלאה. אני מקווה שלפחות מקצת הדברים יתקבלו גם על דעתם של העמיתים. ראש לכל אומר כי כולנו מתברכים בעובדה שזכינו להצטרף לחבורה המכובדת של מקבלי פרס אמ"ת בשנים הקודמות ומביעים כאן ועכשיו את הכרת הטובה.

כל אחד מאתנו שקד על עיסוקו המדעי או על פעילותו התרבותית שנים הרבה בשירות המדע או בשירות התרבות. העוסקים במחקר תרו בעבודותיהם אחרי אמתות מדעיות בעבודה מתמדת ושקודה, וידעו גם ימים ולילות מפרכים של חיפוש דרך בחתירתם לגילויים קטנים וגדולים. והעוסקת בתרבות עמלה ושקדה ללא לאות על מופעי תרבות במיטבם. כאן וגם כאן נדרשה התמדה ללא גבול, גנובתי יום וגנובתי לילה ונדדה שנה מעינינו. גנבנו שעות וימים ולילות מימיהם ומלילותיהם של בני המשפחה, מצמצמנו את החופשות ואת עינוגיהם של ילדינו.

המחקר נתון כולו בחיפוש מדוקדק ומוקפד אחר האמת המדעית, ואין לו לחוקר משאת נפש גדולה מזו. ראויים לכאן דבריו של הרמב"ם כפי שהביאם משמו בנו רבי אברהם. בדרו על רבי יהודה הנשיא, עורך המשנה שנתכנה "רבנו הקדוש", הוא מפתיע בהסבר שהוא נותן לכינוי הזה. הרמב"ם קובע שהתואר רבנו הקדוש ניתן לו בשל עמידתו הנחרצת על האמת. ודוק: לא בשל תעניות וסגופים שגזר על עצמו, ולא בגלל התרחקות מחיי השעה, אלא בשל עמידתו על האמת. כאשר ערך את המשנה הוא קבע קביעות אמת, אף אם הקביעה עלתה מהשפעות חוץ של אומות העולם. לפיכך ראוי ליישר את חילה של קרן אמ"ן שצירפה בראשי התיבות של שם הפרס את הנוטריקון אמ"ת, קרי אַמְת, ונמצאת אומרת שחותמה אמ"ת.

בעיסוקינו במדע חיברנו את עצמנו אל מסורתו של עמנו, שתולדותיו הביאוהו להמיר את עבודת המקדש שחרב בלימוד מתמיד ובהוספת דעת. ומוסיפי הדעת והלימוד לא חששו לקביעת החכם שאמר "ויוסיף דעת יוסיף מכאוב" (קהלת א יח).

וגם זאת, קרן אמ"ן שכווננה את פרס אמ"ת באה ומכריזה מדי שנה בשנה שדעתה ונכסיה נתונים למי שממיתים את עצמם באוהלה של תורה מתוך בקשת אמת, או למי שמקדישים את עצמם לפעילות ממושכת באמנות ובתרבות כדי לרומם את רוחו של האדם. במעשיה אלו קרן אמ"ן אינה מדברת רק אל היחידים מקבלי הפרס, אלא מציבה אתגר בפני המדינה ובפני הממשלה בישראל. במעשיה היא אומרת שהצטיינות בהישגים ויצירת קבוצות עילית בחברה הן משימה חשובה ומוערכת, המוטלת גם על המדינה ועל העומדים בראשה. אליטיסטיות והצטיינות אינן מילים גסות אלא הן ערך מוסף של מותר האדם. וכדי שתלמיד אחד יקדיש את חייו למחקר ויהי לחוקר צריך שאלף ילכו למקרא. ובמושגי ימינו: צריך שאלפים ורבות ילמדו את לימודי הליבה כדי שהמצטיינים יגיעו להישגים גדולים. לימודי הליבה אינם לוקוסוס של יחידים או של מגזרים, הם מושכל הכרחי בפיתוח רוח האדם ובהעלאת רמת החברה, ולפיכך הם עניין לכל שכבות הציבור. ואין מקום לפטור קהל גדול מלימודים אלו.

כידוע, אני שייך לאלה שסבורים שיש לשקוד על טיפוחה ולימודה של תרבות ישראל לדורותיה, כמעשה לאומי ולא כנכס השייך לשלומי אמוני ישראל בלבד. אך באותה מידה אני סבור שיש לשקוד על לימודי המדעים ועל לימוד והכרה של תרבות האומות וספרותיהן. מתבקשת פעולה מתמדת ועקיבה כדי לחבר בין החכמה בישראל לחכמת העמים במיטבה.

* דברים שנאמרו ביום רביעי ז' בכסלו תשע"ג (21 בנובמבר 2012), בטקס חלוקת פרס אמ"ת לשנת 2012. פרופ' בר-אשר, חתן הפרס לבלשנות, נשא את הדברים בשם חתני הפרס: פרופ' רפאל משולם ופרופ' אברהם ניצן (כימיה), פרופ' עדי קמחי ופרופ' מרשל דבור (מדעי החיים), פרופ' מנחם יערי (מדעי החברה), פרופ' רות ברמן (בלשנות) וליה קניג (תרבות ואמנות).

השם המדעי: *Cheilinus lunulatus*

תַּפְאָר הַסֵּהָרוֹן

דג מפואר בצבעים עזים. על מכסה הזימים שלו יש כתם סהר צהוב. השם תַּפְאָר - לשון זכר מן המילה תַּפְאָרַת. (מדגי ים סוף)

השם המדעי: *Chaetodon paucifasciatus*

פְּרַפְרוֹן הָאָדָם

פרפרון האדם

הדג נקרא פרפרון בשל צבעי גופו מרהיבי העין דוגמת הצבעים המרהיבים של פרפרים למיניהם. בחלק האחורי של גופו יש כתם אדום גדול, ומכאן שם הלואי שלו.

(מדגי ים סוף)

השם המדעי: *Synanceia verrucosa*

אַבְנוֹן מְגוּשָׁם

אבנון מגושם

דג כבד ומגושם הרובץ רוב הזמן בלא תנועה. צורתו דומה לאבן, ולעתים צומחים עליו עשבי ים.

(מדגי ים סוף)

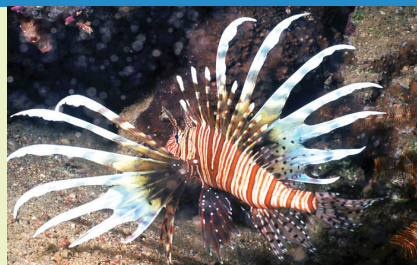
השם המדעי: *Pterois miles*

זֶהָרוֹן הָדוֹר

השם ניתן לדג בגלל גופו ההדור וצבעיו ההדורים.

הזהרון הוא דג טורף הפעיל בלילה. בגבו יש קוצים חדים מאוד, ובתוך כל קוץ יש בלוטת ארס. בעת סכנה הזהרון זוקר את הקוצים כדי להתכונן לעימות.

(מדגי ים סוף)

חֲדַפּוֹן תַּכּוֹל

חדפון תכול

השם המדעי: *Gomphosus caeruleus*

השם חֲדַפּוֹן הוא הֶלְחָם של המילים חַד וְאַפּוֹן על שם האף החד של הדג. מינו של הדג הצעיר הוא נקבה וצבעו אפור. כשהוא גדל - הוא הופך לזכר וצבעו משתנה לכחול מִלְחֵי (navy blue).

(מדגי ים סוף)

■ השם המדעי: *Ostracion cubicus*

גוף הדג עשוי תבנית נוקשה, שצורתה מעין קופסה מרובעת ולה פתחים לסנפירים ולחרטום. שם הדג הוא הֶלְחָם של המילים קופסה ונון (=דג). כשהדג קטן – יש עליו נקודות לבנות המוקפות בטבעות חומות. ככל שהוא גדל מתרבות הנקודות הלבנות, ואילו הטבעות החומות נעלמות כמעט. הצורה נקד היא על פי האמור בבראשית (ל, לב): "הָסַר מִשָּׁם כָּל שֵׁה נֶקֶד וְטָלְיָא". (מדגי ים סוף)

קֶפְסִינוֹן נֶקֶד

קופסינון נקוד

■ השם המדעי: *Cheilopogon heterurus*

הדג מסוגל לזנק מן המים ולדאות למרחק רב בעזרת הסנפירים הגדולים של חזהו ושל בטנו, ומכאן שמו. הוא נפוץ בים התיכון ובאוקיינוס האטלנטי.

דָּאוֹן אֶטְלָנְטִי

■ השם המדעי: *Siganus rivulatus*

בגב הדג יש קוצים גלויים דמויי סיכה הפונים כלפי מעלה, אבל בסנפיר של גבו יש קוץ נסתה. הקוץ פונה לפנים ואף הוא דמוי סיכה. האוחז בדג יידקר בדקירה לא צפויה. השם סֶכָן ניתן לדג בשל דמיון הצליל לשם המדעי של הסוג. שם זה לקוח מן המילה הערבית סיג'אן. שם הלוואי ניתן לו בשל הפיתוחים והצורות שעל גופו המזכירים שֵׁישׁ. (מדגי הים התיכון)

סֶכָן מְשִׁישׁ

(סיכון משויש)

שמות הדגים שבעלונים אלו הם לקט מרשימת דגי הגרם (דגים ששלדם עשוי מעצמות [ולא מסחוס]) שבים התיכון ובים סוף שאושרה באקדמיה בשנת תשע"ב. את השמות הסדירה וקבעה הוועדה לזואולוגיה מטעם האקדמיה ללשון העברית. הרשימה מתפרסמת במלואה באתר מונחי האקדמיה במרשתת.

תודתנו לד"ר דני גולני מן האוניברסיטה העברית, חבר הוועדה לזואולוגיה, על סיועו בהכנת עלונים אלו. צילום: ד"ר דוד דרום

"העשירוה נא במילים – אבל בסגנונה אל תשלחו יד"

יוסף שלמון וקרן דובנוב

ומחיד (מְחָה+יָד) – 'מפית בד לידיים'. הצעה יצירתית במיוחד היא תַּתְּיָגָה במשמע 'קילוגרם'. היסוד תת"ר הוא הערך המספרי של אותיותיו (400+400+200=1,000); המילה נִגָּה פירושה במקרא 'החלק העשרים של שקל' (במדבר ג, מז), ופינס הסב את משמעה ל'גָּרם' על פי דמיון הצליל. פינס הגה רעיונות מהפכניים למדי גם בתחום הדקדוק. בשל ריבוי ההוראות של פועל עומד בבניין התפעל הוא הציע להרחיב את מערכת הבניינים (כנראה בהשראת שרידי הבניינים המתועדים במקרא) וליצור הבחנה בין צורה הדדית לצורה חוזרת, כגון התקורבו (זה לזה) לעומת התקרבו (למישהו או למשהו).²

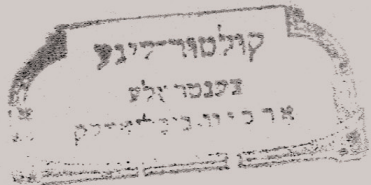
יותר מכול הייתה חשובה לפינס הקפדה על ניסוח הטקסט העברי לפי דרכי הספרות העתיקה, וזאת לא הייתה שמרנות לשמה אלא רגישות לתפקידה של הלשון העברית המתחדשת בתהליך המורכב של קיבוץ גלויות ישראל: "העשירוה נא במילים ושמות ככל אשר תמצא ידם – אבל בסגנונה אל

בו' באדר תשע"ג ימלאו מאה שנים לפטירתו של הרב יחיאל מיכל פינס, עסקן ציבור, הוגה דעות וסופר שהקדיש את חייו ליישוב ארץ ישראל ולעיצוב התרבות הלאומית המקומית. פינס בא ארצה בשנת תרל"ח (1878) מטעם הארגון "ועד מזכרת משה מונטיפיורי" והתיישב בירושלים; הוא תמך באנשי העלייה הראשונה מן הזרמים השונים, מהביל"ויים ועד התימנים, בחומר וברוח. גם את אליעזר בן-יהודה קיבל פינס באהדה רבה ובנכונות לשיתוף פעולה; בשנת תרמ"ב (1881) ייסדו שניהם את החברה "תחיית ישראל" ולאחר מכן נמנו עם מייסדי ועד הלשון העברית. העיקרון המפורסם של פינס "הגדולה במעלות למילה חדשה – אם איננה חדשה", שהוא נר לרגלי ועדות המינוח של האקדמיה ללשון העברית עד היום, בוטא במאמרו "דבר לעוסקים בתחיית שפתנו" בעיתון "האור" של אליעזר בן-יהודה מיום י' בשבט תרנ"ג (1893). במאמר זה נמנו גם "המעלות", כלומר דרגות העדיפות האחרות בקביעת המינוח העברי לפי סדר יורד (ראו בעמוד משמאל).

פינס הוציא את עקרון "המעלה הגדולה" מן הכוח אל הפועל בכתביו. מכיוון שתרגם ספרי מדע וספרי לימוד על גוף האדם, על חוקי הטבע ועל תורת המשפטים, הוא נזקק למונחים רבים מאוד, והרבה להשתמש במילים נשכחות ונדירות מן הספרות העתיקה במשמעות מיוחדת לפי צורכי הזמן, כשם שעשו לפניו סופרי ההשכלה במרכז אירופה ובמזרח. בעבור 'שיר' (מילה שכבר אז הוצע להשתמש בה במשמעה המודרני, אבל היא טרם השתרשה) הציע פינס להשתמש במילה קפיץ ואלו היו מקורותיו: בתלמוד הירושלמי נאמר: "מלאכים אין להם קפיצין" (ברכות פ"א); ורש"י מפרש את הצירוף "רגל ישרה" בתיאור החיות בחזון יחזקאל (יחזקאל א, ז): "ואין צריכין להיות קפיצין כעין שיש לבהמה קפץ עליון וקפץ תחתון שבהם היא כופפת שוקיה לשכב". לתרגום המילה הלועזית 'גז' בחר את המילה הַבֵּל (הידועה בעיקר במשמעות 'דברים בטלים' לפי שימושה בספר קהלת) בעקבות שימושה בלשון חכמים במשמע 'אדים', כגון "מים חמין כל זמן שמעלין הבל אין בהן משום גלוי" (תוספתא, תרומות ז, ג). ככל הנראה פינס היה הראשון שאימץ את המילה היחידאית פֶּרְוֶדָה (יואל א, יז) בעבור המושג 'מולקולה'. ואולם אם סבר שמילה עברית עתיקה עשויה להטעות בגלל בלבול בין משמעה המקורי למשמעה המחודש, העדיף להשתמש במילה לועזית. לדוגמה הוא נמנע מן המילה דָּת (מילה פרסית שמשמעה 'חוק' במגילת אסתר), אף שאחרים כבר השתמשו בה במשמעות המודרנית, ונקט תחתיה את המילה רִלְיִינֶן. למילים לועזיות אחדות העניק תבנית עברית, לדוגמה הֶרְמֶנוּת במקום הרמוניה.

פינס גזר את שם הצבע סֶגֶל במשקל פֶּעַל האופייני לשמות צבעים, בעקבות פירוש רש"י לשם הצמח סיגל (או סיגלי) הנזכר בתלמוד הבבלי (ברכות מג ע"ב): "סיגלי – ויול"ש בלעז". כנראה הוא חידש גם את שם הצבע פְּתָם (מלכתחילה במשמעות 'צהוב' ולא במשמעות המודרנית). על משקל תְּבוּאָה וכיוצא בה חידש פינס את המילים תְּנוּקָה וְתִקּוּצָה ('מאיסה', בעקבות וַנְפִשְׁנוּ קָצָה – במדבר כא, ה). לזכותו של פינס נזקפים שמות של יסודות כימיים אחדים, כגון מימן ופחמן, המילים שעון ומחוג, ויש המייחסים לו את המילה עגבנייה, שעוררה פולמוס ממושך בשל גזירתה מן השורש ה"גס" עג"ב.¹

לכאורה אפשר להסיק שפינס היה שמרן מובהק בגישתו להרחבת אוצר המילים העברי. ואולם באחדים מחידושיו ניכרת חדשנות, לדוגמה גזירת שמות עצם בהלחם בסיסים: **מדחום**, **מדרוח**, **מחף** (מְחָה+חָף) – 'ממחטה'

המלות המחדשות ופתרוןן:

אָבויב: Hohler Cylinder נוף ענול חלול מתוכו כמו שפופרת

אָגְרִיגַט: Agrigat צבור של נרגרים או פרות

אָוֶן: Waagrecht richten הניח דבר כישר המאזנים

אָטום: Atom חלק שאינו מתחלק

אָפִיג: Dichtschiessend סתום כסתמה מכונה החוצצת כפני האויר

אָקְוֶדָח (1): Brennglas זכוכית למושה כאופן שתרכיז את-יקוי האור.

בְּלִיגֵי קָרָה: Kältemischungen תערובת שני מיני מלח המולידה קור.

בְּרִירוּת: Klarheit שם ממשע מתאר כרור.

בֵּית חֶלְל: Rauminhalt eines Gefässes מדת החלל בכלי.

בֵּית הַקָּרָה: Rauminhalt eines Gegenstands מדת נחל הדבר מכחוי.

בְּבִיש: Kristall דומם מִזְכָּךְ בעל צורה מְסֻדֶרֶת מסכעו.

בְּרִיל: Unfärmig דבר שאין לו צורה מְסֻדֶרֶת.

גִּומְמָה: Gummi מין שרף.

גְּלִינִית: Glocke כלי העשוי לשמש ככסוי ההפך על פניו.

גְּרִיד: Drath חוט מתכת.

גְּרִלוּשׁ (2): Brodeln רתוח כחוקה.

(1) הוואת השרי יקרה היא שרפה נוקבת.

(2) כמו ה'ים' הסגולשים שכנסרא ומה 'שגלשו' מן הגלעה' בלום: 'סידורים בגלי המים מן ההר'.

עמוד הראשון של דשימת המילים המחדשות שכלל פינס ב"ספר הכח"

ויולידו את המים: ויאהב החמץ את הפחם ויבוא אליו ויולידו את האש (חמץ-פחם): ויאהב החמץ את הפלור ויבוא אליו ויולידו את חמץ-הפלור: ויאהב גם את הנתרם ויבוא אליו ויולידו את הנתרון: ויגדלו הבנים ויקחו להם רעים מאשר בחרו ויולידו בנים ובנות וירבו ויפרצו מאד ותמלא הבריאה אותם ויהיו ליצורים מיוצרים שונים ואין מספר להם. אף שתמך בכל מאודו בתחיית הדיבור העברי ותרם למפעל זה בהיבטים רבים, לא הרגיל פינס את ארבע בנותיו לדבר עברית, ולשון ביתו הייתה יידיש. אך אמונתו העזה באחדות ישראל באה לידי ביטוי גם בחייו הפרטיים: בתו מרגלית נישאה ליוסף מיוחס, מורה וחוקר ספרדי, ולמדה ספרדית יהודית על בורייה, ואילו אחותה הגדולה איטה נישאה לדוד לין, שהוא עצמו היה בן לנישואים בין-עדתיים של יוצא פולין ועולה מעיראק. דוד לין הפציר באיטה אשתו ללמוד עברית ולהשתמש בה בשיחה עם ילדיהם, והיא עברה לדיבור עברי בשנים הראשונות של המאה העשרים, כשילדיה הצעירים החלו לבקר בגן הילדים העברי הראשון שהוקם בירושלים.

תשלחו יד, או אז תהי שפתכם מובנת לכל איש ישראל בכל תפוצותיו. כתימני כליטאי יבינו את אשר תדברו אליהם ולב אחד יהיה לכולנו.³ פינס סבר שספרי ילדים ראויים להיכתב בסגנון מקראי מאחר שהמשיל את תקופת התנ"ך בתולדות האומה לתקופת הילדות בחיי אדם, ואילו בדברי פולמוס והגות המליץ על סגנונה של ספרות חז"ל. הוא עצמו התנסה בכתובה בסוגות רבות; בקצתן עיצב את סגנונו על פי רובד לשון אחד ובקצתן שילב רובדי לשון

1. ראו ר' סיוון, "העגבנייה ומה שעוללו לה שמותיה", לשוננו לעם כב (תשל"א), עמ' 75-104, 220-222.
2. עוד על חידושי המילים של י"מ פינס ראו ' שלמון וק' דובנוב, "תרומתו של יחיאל מיכל פינס לתחיית הלשון העברית: חידושי מילים", בתוך לשוחח תרבות עם העלייה הראשונה (בעריכת ' ברלוביץ ו' לנג), תל-אביב תש"ע, עמ' 47-69.
3. בהקדמה ל"ספר הכח" (תרנ"ז), עיבוד הספר האנגלי של בלפור סטיוארט.

אחדים. את "ספר הכח" ללימוד מדעי הטבע לילדים הוא כתב בלשון המקרא על פי עקרונותיו, בהאנשה פיוטית של יסודות החומר – האטומים (אָטוֹמִים בלשוננו) – ובהצגתם בתור כוחות הפועלים במצוות האל: וַיְצַו עַל הַמַּיִמִּים לְאֹמֶר, אֵל נָא תִפְרְדוּ אִישׁ אִישׁ לְמִינֵהוּ לְבָדוּ, כִּי אֶהְבֶּה אֲשֵׁית בְּיַנְיָם וְהִתְקַרְבּוּ מִיֵּן אֶל רֵעֵהוּ וְהִתְלַקְדּוּ יַחַד: וַיְהִי דְבַר ה' לְכַתּוּב בְּפִינִים וַיִּקְחוּ לָהֶם בְּנֵי זֶגֶם מֵאֲשֶׁר בָּחָרוּ: וַיֵּאָהֵב הַחֶמֶץ אֶת הַפֶּחֶם וַיָּבֵא אֵלָיו

דבר לעוסקים בתחיית שפתנו / יחיאל מיכל פינס (מתוך מדור "תחיית הלשון" בעיתון "האור", שבט תרנ"ג, 1893)

"מנהרה" (ספיר) תחת "קנה מגדיל הראות" [=טלסקופ], "תגהרה" תחת "התפשטות" או ה"התמתחות" הנהוגה למושג האויסרעהנונג, וכיוצא בזה. ג. מעלה פחותה ממנה למלות הערביות או אפילו מלות שאר הלשונות אם רק משקל עברי להן. ד. מעלה פחותה ממנה למלות התלמודיות שאין להן משקל עברי אלא שכבר דשו בהם רבים, כגון מלת אפוטרופוס. ה. והמעלה הפחותה שבפחותות למלות השפות הזרות שאין משקל עברי להן שנתקבלו בכל הלשונות, ובכל זאת כל כמה שאפשר לקרב מבטאן שיהיה דומה למבטא העברי אתה מקרבו. מכלל המלות האלה הנה המלות תלגרף, אלקטריות, אמירציה, אקונומיה וכיוצא בזה. ואחרי שביארתי את המלות אשר בהן רצתה נפשי אם מעט ואם הרבה, הנני נותן לפניכם את הכללים אשר על פיהם אני מרחיק את המלות הנתונות שאני קורא להם סמרטוטים. (א) כל מלה מרכבת משתים או משלש מלים שנאה נפשי. (ב) יוד היחס לא ליחס המקום והמכורת [=מולדת] לא אוכל נשוא, כגון יסוד "החמצין", "החנקי" וכיוצא בזה, ובפרט "מורה שעות האמתחתי" [=שעון כיס]. ג) המשקל "פעלות" איננו אהוב לי ואשתמש בו דוקא בעת הדחק. ד) תחת שם המקרה במשקל "התפעלות" מבקש אנכי פעל עומד לבנות ממנו משקל. כמו במושג האויסרעהנונג הנזכר למעלה שעד כה השתמשו לתרגמו במלת "התמתחות" או "התפשטות", והיו מוכרחים לזה יען "מתח" ו"פשט" בקל הוראתם פעל יוצא, וכשרצו לעשות ממנו עומד הוכרחו לתת לו בנין "התפעל". והנה בא האדון ספיר ויגלה לנו חדשה כי נמצא פעל עומד למושג זה והוא בפעל "גהר" שזהו פירוש המלה "ויגהר עליו" דמלכים [ב ד, לד]. לכן נפלתי על המציאה הזאת והחזקתי בה ובניתי ממנה מלת "תגהרה" או "תגהרת".

לרגל מלאכתי בספרי "תורת מעשה בראשית" יבואו לידי כמה וכמה מושגים נכבדים אשר לבוש עברי אין להם ומתחננים לפני לאמור "כסה נא מערומינו!" באמרי כי ערום יתהלכו המושגים בלי לבוש אין כונתי לאמר כי גם סמרטוטים אין על בשרם. אדרבא, סמרטוטים הרבה תלו עליהם חברי בשפת עבר, אבל מלבד מה שאין בסמרטוטים האלה כל יופי הנה רבם אין בהם כדי לכסות את כל מערומי המושג. והנה בראותי בצרת נפש האמללים האלה הוכרחתי לתפור להם כתנות, ואמר לחרש או לברא מלים מדעתי. למקצתם לבי אומר לי כי יקובלו לפני הספרות ויפצו לה, במקצתם הנני מפפק, אך יש מושגים רבים אשר בכל חפצי הלהבישם אין ידי משגת להכין להם מלבוש כאשר אותה נפשי. לכן הנני בא להציע ספקות לפני חברי העוסקים בתחיית השפה, ואקדים להם בראשונה את הכללים אשר המה לי לקו ביצירת המלים. א. הגדולה שבמעלות למלה חדשה אם איננה חדשה, לאמור: שהיא נמצאה כמו שהיא בתנ"ך או באחד מספרי התורה שבעל פה, אלא שלא נהגו הסופרים להשתמש בה לפי כונתה הנאמנה או שלא ידעו ממציאותה כלל. ביחוס להמלים האלה אני מתנה את התנאים האלה: 1) שלא ימצא למלה הזאת כונה נפרדת למושג אחר ודאי ומפרסם. 2) שהמושג המטעה אשר הסופרים ישימוהו תחת הנאמן לא יהיה אף הוא נחוץ מאד לצורך השפה. 3) (והוא רק ביחוס למלים הנמצאות בתורה שבעל פה) שתהיה למלה משקל לשון הקדש, רק אז תרצה לנו גם אם ממעי יון או רומי יצאה, כגון מלות: לגיון, הברה, וכו' וכו'. לא כן אם משקל זר לה אשר אין בשפתנו או לכל הפחות בשפה הארמית משל, אז לא תרצה לנו. ב. מעלה פחותה ממנה למלים שגזרתן מלשון הקדש אלא שנתחדש משקלן או בנין, כגון: "המהרה" או "תמהרת" תחת ה"מהירות" הנהוגה,

”שבוע הלשון העברית” / נתן אלתרמן

השָׁפָה הַיְפָה, הַשְׁרִידָה הַיְחִידָה -
כִּד דּוֹרוֹת בְּדָה גּוֹ בְּחִלּוֹם.
בְּרֵאוֹתֶם אֶת פְּנִיָּה כְּרֵאוֹת אַגְדָּה,
בְּלִטְשֵׁם בְּדָה כָּל תַּג כְּלִטְשֵׁ יַהֲלוֹם.
וְעִכְשָׁו בְּחִיצוֹת אֶפְנֵשֶׁד בְּקָדָה,
וּבְשׂוֹק אַחֲרֵיךְ אֵלֶיךָ.
גַּם עִכְשָׁו אֶת שְׁרִידָה אֲבָל לֹא יְחִידָה...
כִּי זְרוֹת מִקְרִישׁוֹת אֶת קוֹלְךָ.

עַל הַנְּיָמָן עִם מֵאפּוֹ טִיֻּלֶּת חֲנִינִית,
וּמִשְׁדּוֹת הַשׁוֹמְרוֹן לֹא נְשֵׂאת דְּגָנִיּוֹת.
לֹא נִטְעָה אִם נֹאמֵר שֶׁהֵיית צִיּוֹנִית,
עוֹד לִפְנֵי
הַסְּתֵדְרוֹת נְשִׂים צִיּוֹנִיּוֹת.

הֲלֹא אֶת וּסְפָרִיךְ אֲשֶׁר בְּאָרוֹן,
חֲרַשְׁתָּם רֵאשׁוֹנָה אֶת שְׁדָמוֹת יִשְׂרָאֵל.
בְּזִכְרוֹתֶיךָ אֶת חֲלֵב הַפְּרוֹת בְּשָׂרוֹן
שׁוֹתִים עִכְשָׁו

רְמִי
וְרָם
וְיַעַל

[...]

בְּחִסְדְּךָ, בְּחִסְדְּךָ לְשׁוֹן הַקֶּדֶשׁ,
וּבְזִכְרוֹת חֲזוֹנֶיךָ הַרְאֵשׁוֹן,
מְטִילִים בְּעֶרְיָה שֶׁל אֶרֶץ הַקֶּדֶשׁ,
יְהוּדִים

הַדּוֹבְרִים בְּשִׁבְעִים לְשׁוֹן.

וּבְשִׁבִיל הַהֲרָבוֹת לְךָ יָקָר וְתוֹדָה,
כִּיֵּאוֹת לְאֲחוֹת וְאָם,
מִקְדִּישׁ לְךָ הָעָם הַיּוֹשֵׁב בִּיהוּדָה,
שְׁבוּעַ שְׁלָם...
שְׁבוּעַ שְׁלָם!

”שְׁבוּעַ עֵבְרִית” הוּא יְפָה וְחָשׁוּב,
אֵךְ אֵל נִתְפָּאֵר בּוֹ וְאֵל נִתְהַלָּל.
הִיתָאֵר לְמִשְׁלַל כִּי יְקַדֵּשׁ הַיְשׁוּב
שְׁבוּעַ לְמַעַן...
אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל?

(הארץ, ט"ו בשבט ת"ש, 25.1.1940)
באדיבות הוצאת "הקיבוץ המאוחד - ספריית פועלים"

ל ת ו ש ב י ת ל - א ב י ב

"שפתנו אתנו - מי אדון לנו!"

מחר יתחיל "שבוע הלשון העברית" בתל-אביב. נמצאו גוואלים אשר לקחו עליהם להלחם בעד השלטת השפה העברית בתוכנו; האגוד להשלטת העברית בא"י - אשר ברצונו במשך השבוע הזה להסביר, לברר ולהחזיר לתוך לבותינו את רגש החבה והקשר האמתי הקיימים תמיד בין האדם ושפת אמו.

בתור מי שעומד בראש העיר תל-אביב, הנני צריך לעמוד גם על משמרת הכבוד של השלטת השפה העברית ופתוחה ואני פונה בזה לכל תושבי עירנו ואומר להם כי בושה תכסה פני בראותי שיש צורך לסדר "שבוע השפה" ולהסביר דברים שאצל כל עם בריא אינם בגדר השאלות הסעונות הסברה כל שהיא.

השלטת השפה העברית בתוכנו היא מן הדברים המסורים ללב ואינם נקנים על-ידי פקודות או על-ידי חוקים. אם עם אנחנו ואם אנו חסמים לבנות כאן בית לאומי לעמנו, צריך שתהיה לנו שפה משלנו ושכל אחד מאתנו בביתו, בעסקיו וכו' יחשוב, ירגיש וידבר אך ורק בשפת המולדת.

פזמנו, כשקבלנו את פני הנציב העליון החדש בעירית תל-אביב, הנישה לו הרבנות הראשית בקשה לחוקק חוקים בדבר שמירת שבת. לזה העיר הנציב העליון בדברים האלה: - "עניני הדת הם ענינים מסורים ללב ולא על-ידי חוקים תכריחו את הכופר ואת האיש שאינו מכיר במשמעות צבורית לשמור על הדת. הנה, למשל, - המשיך הנציב - שאלת השפה העברית. אתם החייתם את השפה העברית לא על-ידי חוקים כי-אם על-ידי הרצון הכביר לדבר בשפתכם - והדבר הצליח. אם יהיה לכם אותו הרצון לשמור על חוקי השבת - תשיגו גם בזה את מטרתכם רק על-ידי השפעה מוסרית ולא לחקיקת חוקים מיוחדים." הנציב העליון לא ידע שגם אז לא היה הדבור העברי נפוץ למדי בתוכנו, אולם בשנים האחרונות ירד עוד פלאים לרגלי הגברת העליה לארץ, ואנו צריכים לאזור את כל כחותינו ולעמוד בפרץ.

אני פונה איפוא אליכם בבקשה ובהפצה מיוחדת: אל-נא תזלוזלו בשפה העברית ואל נא תדמו בלבכם שבלי השלטת השפה הלאומית בתוכנו נוכל להשיג עמדה לאומית ולבנות כאן את ביתנו. עם שאינו מדבר בשפתו אינו עם, ואי לו לאיש אשר בולל וזולזל בשפה יביא שואה ואסון על כל מפעלנו בישוב ועל התרבות העברית בארץ.

אל תשכחו שאם שפתנו אתנו - אנחנו נהיה אדונים לעצמנו ואם נדבר בשפה זרה - יהיו אדונים עלינו אותם שבשפתם נדבר.

אני פונה בעיקר לילדינו ולילדותינו ומבקש מהם שלא יזדקקו לכל שפה אחרת שהוריהם ידברו אתם. הילדים הלוודים את השפה במהירות רבה בתי הספר וגני הילדים יהיו המורים להוריהם ויקים בנו הפסוק "שִׁיב לִב אֲבוֹת יְלָדִים וְלִב בָּנִים יִלְדוּם אֲבוֹתָם".

מ. דיזנגוף

מ. דיזנגוף.

ז' שבט תרצ"ו
31.1.36

עיריית תל-אביב-יפו
הארכיון העירוני
4-1412

בשנת תרצ"ו, השנה האחרונה שבה כיהן מאיר דיזנגוף כראש עיריית תל אביב, הכריז "האיגוד להשלטת העברית בארץ ישראל" על "שבוע הלשון העברית" שיחול בין ח' לי"ד בשבט, 7-1 בפברואר 1936.

בשבוע זה התקיימו אספות עם ופגישות נוער שעסקו בהרמת קרנה של העברית בקרב תושביה הוותיקים והחדשים של הארץ, ובבתי הכנסת נישאו דרשות על "חובת הגברת הלשון בחיי הארץ והתרקות מלשונות לעז".

ראש העיר דיזנגוף פרסם מכתב תמיכה ביזמת האיגוד, ובו קרא לתושבי עירו "לחשוב, להרגיש ולדבר אך ורק בשפת המולדת" - אך לצד זאת הוא כותב ש"בושה תכסה פניו" בראותו שיש צורך לקבוע שבוע מיוחד לחיזוק העברית, ולהסביר דברים "שאצל כל עם בריא אינם בגדר השאלות הטעונות הסברה כל שהיא".

דברים ברוח דומה - בדרכו שלו - כתב המשורר נתן אלתרמן בשנת ת"ש, לרגל "שבוע הלשון העברית" שנקבע באותה שנה. מפאת קוצר המקום אנו מביאים כאן רק את תחילת השיר ואת סופו, ופוסחים על בתים באמצעו.

העורך: יעקב עציין • סדר והפקה: אורית טפרברג

האקדמיה ללשון העברית, קריית האוניברסיטה בגבעת רם, ירושלים 91904 • טלפון: 02-6493555, פקס: 02-5617065
דואר אלקטרוני: acad6u@vms.huji.ac.il • במרשתת: http://hebrew-academy.huji.ac.il